

Huib Modderkolk
(foto: Frank Ruiter)

INTERVIEW MET ONDERZOEKSJOURNALIST HUIB MODDERKOLK

'IK TRAP OOK WELEENS IN DE VALKUIL DIE IK BESCHRIJF'

In zowel de documentaireserie *Niemand die het ziet* als met zijn boek *Dit wil je écht niet weten* neemt Huib Modderkolk de kijker en lezer mee in een wereld van inlichtingendiensten, heimelijke online-activiteiten en de inzet van moderne technologie voor politieke doeleinden.

Maatschappij & Politiek sprak met de onderzoeksjournalist van *de Volkskrant*.

IVO PERTIJS

'E' r is ontzettend veel informatie, maar daarmee is het zeker voor mijn soort journalistiek niet gezegd dat je de meest interessante informatie online kunt vinden. De misvatting is dat mensen zoals ik en andere journalisten de verhalen van achter hun computer kunnen vinden. Nog steeds liggen de meeste verhalen op straat door aan mensen te vragen hoe het zit', vertelt Huib Modderkolk. Door nieuwsgierig te zijn kun je volgens de onderzoeksjournalist net iets meer te weten komen. Modderkolk: 'Dit geldt zeker voor mijn vak. Ik probeer dingen te achterhalen die niet in de publiciteit komen. Het gaat vaak over vertrouwelijke of geheime operaties. Daarvoor is het cruciaal om mensen te spreken, want dan zet je juist niets op papier en verstuur je dit niet. Ik bouw een band op.'

Onderschatten mediaconsumenten het belang van dit journalistieke handwerk?

'Dat vind ik lastig om te duiden. Een deel van de journalistiek vindt achter de computer plaats. Bij *de Volkskrant* hebben we redacteuren die heel snel over het lopende nieuws berichten. Zij rijden niet twee uur naar Kerkrade voor een afspraak met een bron. Deze journalisten werken in een ander tempo. Er zijn verschillende stromingen in de journalistiek. Onderzoeksjournalisten - maar ook gewone verslaggevers - trekken er nog wel op uit.'

Onderzoeksjournalistiek is relatief kostbaar, zowel in tijd als geld. Bieden Nederlandse media voldoende ruimte aan deze vorm van journalistiek?

'Uiteindelijk is een krant een mengeling van snel en onderscheidend nieuws. Als je geen onderscheidende verhalen meer

hebt en als krant je expertise niet kan laten zien, wat maakt je dan nog een kwaliteitskrant? Wat onderscheidt een krant van al het nieuws dat er sowieso al is? Juist kwaliteitsmedia blijven investeren in diepgravende journalistiek. Dit onderscheidt *de Volkskrant* van bijvoorbeeld *Nu.nl*.'

Welke criteria hanteert je chef als je met een onderzoek bezig bent?

'Dat is een permanent gesprek. Is het belangrijk? Wat is de maatschappelijke relevantie? Soms concludeert een chef dat ik te veel tijd in een onderzoek stop en dat het te weinig oplevert. Dit kan betekenen dat er niet meer in zit. Maar soms komt er steeds nieuwe informatie bij. Dat laatste maakt dat we beslissen om door te gaan en nog een of twee extra bronnen proberen en daarna nog een of twee. Zo kabbelt het langzaam voort.'

In je boek ontrafel je de Stuxnet-casus. In het diepste geheim plaatste een

Nederlandse ingenieur in Iran een virus in waterpompen, waardoor het kernwapenprogramma van Iran forse vertraging opliep. Wat fascineerde je aan deze casus?

'Het is waanzinnig knap gedaan. Het is het eerste computervirus dat iets fysiek kapotmaakte. Het zit zo knap in elkaar en het is zo fascinerend. Dan blijkt ook nog dat Nederland een tot dan toe onbekende rol speelde. Over hoe het precies is gegaan, blijkt zelfs bij de inlichtingendienst onduidelijkheid te bestaan. Dat maakt nog nieuwsgieriger. Hoe ging het precies? Het was niet zomaar iets, het was de introductie van een nieuw wapen met mogelijk geopolitieke gevolgen. De CIA-directeur zei dat deze operatie deed denken aan augustus 1945 toen de atoombom werd geworpen. Het is zo'n groot iets, maar tegelijkertijd met allerlei vragen en geheimzinnigheden omgeven. Dat is bijna magisch. Wat is er dan gebeurd? Lang dacht ik dat ik hier niet achter zou komen. Dat was ontzettend frustrerend. Ik weet zeker dat ik nog niet alle antwoorden heb, maar ik ben een stuk dichterbij gekomen.'

Hoelang duurde dit onderzoek?

'Het begon ongeveer een halfjaar na verschijning van mijn vorige boek. Dat was begin 2020. Het duurt soms maanden om de juiste mensen te vinden. Ik was er niet permanent mee bezig. Het zat wel in mijn hoofd. Nu ben ik ook met vijf, zes of zeven onderzoeken bezig. Op een gegeven moment heb ik de mogelijkheid een belangrijke bron te spreken. Ik weet dat het zeldzaam is om zo'n persoon te spreken. Ik kan dan vragen stellen die mij weer iets opleveren. Daarmee moet ik vervolgens naar anderen. Het is deze beweging: een hele tijd niets, dan heb je weer wat en kun je weer aan de slag.'

**'HET IS
VERLEIDELIJK
OM TE DENKEN
DAT HET WEL
MEEVALT MET
DIGITALE
INFILTRATIES
EN SPIONAGE.'**

Voor dit onderzoek sprak je met bronnen binnen verschillende inlichtingendiensten. Wat maakt het zo lastig om informatie los te krijgen?

'Het simpele feit dat zij niet over hun werk mogen praten. Er zijn best veel personen die ik benader die aangeven dat ze niets mogen zeggen en daarom niet met mij willen afspreken. Soms lukt het om iets meer en langer contact te hebben. Het kan dan lukken om net het gesprek te hebben waarbij iemand voelt dat hij iets wel kan zeggen. Het is altijd balanceren. Ik kan nooit direct naar operationele details vragen, maar ik kan wel iets laten vallen. Soms helpt het om bevestiging te krijgen of te laten weten dat ik zelf ook al iets weet. Ik schrijf al een tijdje over deze wereld. Voor bronnen voelt het daardoor soms vertrouwd; alsof ze met een collega praten. Als journalist heb ik het voordeel dat ik verbindingen kan maken tussen puzzelstukjes doordat ik met meerdere personen spreek. Dat kunnen bronnen ook interessant vinden om te horen.'

Je beschrijft hoe een van je bronnen - een Mossad-agent - de rollen eigenlijk omdraaide.

'Op een gegeven moment in het contact won mijn gretigheid het van mijn achterdocht. Hij was geen gewone of typische bron zoals ik die veel heb. Ik benaderde hem niet, maar hij benaderde mij. Dat alleen al maakt het achterdochtig. Tijdens een gesprek liet hij iets vallen over een onderzoek waar ik ook mee bezig was. Ik ging vragen stellen. Dat is heel menselijk. Achteraf dacht ik dat ik erin was gestonken. Misschien ontftuselde hij mij iets wat ik niet had willen laten blijken.'

Vroeg je je tijdens je onderzoek wel eens af waaraan je was begonnen?

'Ja, maar ik trap ook weleens in de valkuil die ik beschrijf, namelijk dat het verleidelijk is om te denken dat het wel meevalt met digitale infiltraties en spionage. Op het moment dat ik mij weer in deze wereld verdiep en gesprekken aanga, dan kom ik er echt elke keer weer achter hoe we de online-omgeving organiseren en wie we er machtig in laten zijn. Ik denk dan aan de grote techbedrijven, buitenlandse staten en onze eigen overheid. Wie denkt eigenlijk aan het maatschappelijke belang? Dat schrik ik elke keer van.'

Halverwege het boek schrijf je dat Rusland de storm is, maar China de klimaatverandering. Wat opvalt is dat bedrijven en overheden vaak zwijgen over de Chinese dreiging. Welke rol kan de journalistiek spelen bij het zichtbaar maken van Chinese activiteiten?

'In mijn boek beschrijf ik enkele casussen van Chinese spionage. De MIVD gokt tien procent te zien van wat China in Nederland doet. Dat laat al zien hoe ontzettend veel er gebeurt en hoe weinig er naar buiten komt. Er is een belang om Chinese activiteiten niet te melden, namelijk de eigen relaties met China. We kunnen wel naar de journalistiek wijzen die het probleem probeert duidelijk te maken, maar het moet eigenlijk bij bedrijven of de overheid beginnen. Als zij het er niet over willen hebben als de Chinese staat in hun systemen wordt betrap, dan lijkt het net alsof het niet bestaat. Chinese spionage gebeurt op grote schaal. Ik snap best de terughoudendheid bij bedrijven, maar als niemand erover praat, dan is het vervelend voor diegene die de eerste is. Desnoods zeg je als overheid geen precieze namen en rugnummers te geven, maar om de ernst duidelijk te maken het soort bedrijf en de sector te noemen. Ook dat gebeurt niet. Dat is een gemiste kans.'

'Als premier Rutte met zijn handelsdelegatie naar China gaat, krijgen zij van de AIVD te horen dat ze hun communicatiespullen thuis moeten laten en op moeten letten met wat ze in China zeggen.'

(foto: Bezoek van premier Mark Rutte aan China in maart 2024, bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken)

'HET DRINGT BIJ ZOWEL DE OVERHEID ALS BEDRIJVEN MAAR WEINIG DOOR DAT VANUIT DE DIGITALE LEVENSSFEER DREIGING UIT KAN GAAN.'

Waarom is de overheid wel relatief open als het om Russische activiteiten gaat?

'Nu valt er economisch minder te halen in Rusland. Rusland gedraagt zich ook anders. Het land is op zoek naar andere zaken, zoals militaire inlichtingen en hoogtechnologische informatie en minder naar economische. Het gaat vaak om *randsomware* [gijzelsoftware, red.] ofwel het kapotmaken van bedrijven. Een bedrijf komt stil te liggen en kan dit niet ontkennen. Russische activiteiten zijn vaker ontwrichtend. Er zit veelal een politieke lading aan. Dat maakt het gemakkelijker om over te praten. Rusland is inmiddels een evidente vijand, maar China niet. Tegenover China hanteren we een dubbele standaard. Onze relatie met China is grotendeels gericht op handel en geld verdienen. Veiligheid heeft een lagere prioriteit. Dit is op zich raar, want als Rutte met zijn handelsdelegatie naar China gaat, dan gaat de groep eerst langs de AIVD waar ze te horen krijgen dat ze al hun communicatiespullen thuis moeten laten en op moeten letten met wat ze in China zeggen. Toch gaan we daarnaartoe.'

Je schrijft dat dit soort staten ver kunnen gaan in hun operaties, omdat zij geen juridische belemmeringen ervaren. Hoe kunnen westerse inlichtingendiensten zich hiertegen wapenen?

'Dat is het grote dilemma van deze tijd. Je begrijpt in alles dat inlichtingendiensten de mogelijkheden moeten hebben om zich hiertegen te wapenen. Tegelijkertijd wil je niet dat zij hetzelfde gaan doen als Rusland en China, want dan is er geen sprake meer van een democratie. De autocratische regimes zijn hier in het voordeel. Zij maken gebruik van een situatie net onder oorlog. Het is niet helemaal vrede. Dat begrijpt iedereen,

want er is een bepaalde dreiging, een soort hybride oorlogsvoering, maar het is ook geen oorlog. Zolang deze landen net onder deze lijn blijven kun je best veel uithalen zonder echte gevolgen. Het is lastig om je daartegen te verdedigen, zeker als het gesprek er niet over gaat. Deze landen zijn niet alleen numeriek in het voordeel, maar ook normatief en moreel, omdat ze om te hacken geen bureaucratisch proces hoeven te doorlopen.'

Zoeken westerse inlichtingen- en opsporingsdiensten de grenzen van de wet op?

'Dat doen ze altijd. Ook daar is de verleiding groot. De Nederlandse inlichtingendiensten hebben twee toezichthouders. Er is een vrij duidelijke wet. Bij de politie, de FIOD en andere opsporingsdiensten zie je een permanente neiging om meer informatie te verzamelen dan wettelijk mag. De toezichthouders van de inlichtingendiensten letten niet op deze clubs. Wie moet het toezicht op die opsporingsdiensten houden? Ze hebben eigen inspecties, maar dat zijn geen echt onafhankelijke toezichthouders. Zo ontstaat de verleiding om steeds meer informatie te verzamelen, omdat er veel data zijn. Door deze verleiding kan je autocratische elementen in een democratie krijgen. Dat is onwenselijk.'

Ontving je na publicatie van je boek en de documentaireserie reacties van politici?

'Ik sprak meerdere Kamerleden. Deze gesprekken bevestigden hoe ik tegen de situatie aankijk. De Kamercommissie Digitale Zaken is zo ongeveer de minst populaire commissie in Den Haag, terwijl het gaat om onze belangrijkste levenssfeer. Vladimir Poetin zei in 2007 al dat Rusland

daar de asymmetrische oorlog zou gaan voeren. Poetin zegt dat hij artificiële intelligentie gaat inzetten als militair wapen. Het dringt bij zowel de overheid als bedrijven maar weinig door dat vanuit de digitale levenssfeer dreiging uit kan gaan en hoe dat werkt. Het heeft nauwelijks prioriteit. We hebben een staatssecretaris Digitale Zaken [Alexandra van Huffelen, red.] zonder eigen geld en mandaat.'

Welke rol kan de docent maatschappijleer in de bewustwording hiervan spelen?

'Hoe neem je nieuws tot je? Wat is waar en wat niet? Het is cruciaal om jongeren dit op dit niveau te leren. Jongeren halen hun nieuws vooral van *TikTok*. Op *TikTok* zijn de accounts van de Andrew Tate's van deze wereld populair. Daar komen jongeren ongefilterd mee in aanraking. Deze platforms zijn niet geïnteresseerd in de ontvanger van de informatie. Ze willen dat de ontvanger of gebruiker zo vaak mogelijk terugkomt door hem zoveel mogelijk te voeden en zo zijn data op te slurpen zodat hij verslaafd wordt aan deze app. Dat is echt het enige doel. Er zit geen maatschappelijke waarde in. Tegelijk zijn dat wel de platforms waar jongeren hun nieuws vandaan halen en hun blik op de wereld aan ontlennen. Voor grote conflicten, zoals een aanslag of het Midden-Oosten, betekent dit dat zij vaak een selectief beeld krijgen. Ze zien heftige beelden die ontmenselijken. Ongefilterd laten we onze jongeren hiermee kennismaken. Bij nieuws spelen emoties een belangrijke rol, maar eigenlijk wil je die eruit hebben om jongeren te laten reflecteren en analyseren. Ik wil niet alles bij het onderwijs leggen, maar hier ligt een belangrijke taak. Het is cruciaal hoe jongeren nieuws tot zich nemen.' ♦

* Dit wil je écht niet weten. Over de onvoorstelbare wereld achter je scherm verscheen onlangs bij uitgeverij Podium. De documentaireserie *Niemand die het ziet is te zien* op NPO Start (https://npo.nl/start/serie/niemand-die-het-ziet/seizoen-1/sabotage_2).